բարոյականի համար։ Եւ նա գիտում է ու գիտում և վերջ ի վերջոյ տեսնում է, որ իրանց քահանան էլ իրանց պէս խմել գիտէ, պարել գիտէ, հայհոյել գիտէ, սրբութիւնները ծաղրել գիտէ, մի խօսքով նրա և միւսների մէջ միայն այն տարբերութիւնը կայ, որ նա հոգեւորական է, իսկ նրանք աշխարհական՝ կոչւումով, իսկ էութեամբ՝ նոյնը։

Մեր ներքին աշխարհը սերտ կերպով կապված է մեր կեանքի հետ։ Մեր կեանքին ուղղութիւն տուողը մեր գաղափարները, մեր համոզումներն են, եթէ միայն մենք մեր համոզումներին չենք դաւաճանում։ Եթէ մի մարդու սիրտը ապականված է, նրանից բարի բան դուրս չի գայ՝ մինչև որ սրտի ապականութիւնը չը վերացվի։ Մ. Թայիրեանցի նկարագրած միջոցը—դասախօսութիւններ, ընկերական երեկոյթներ և այլն—կարող են լաւ լինել որպէս ժամանակաւոր, պալիատիվ միջոց, ինչպէս երկաթին իւղ քսելը՝ նրան ժանգից պահպանելու համար։ Սակայն դրանով ցաւը չի բժշկվի։ Ապականված սիրտը մնում իր տեղը և հէնց որ այդ ժամանակաւոր իւղ քսելը դադարում է, դարձեալ ժանգը երևան է գալիս։ Ոչ հարստութիւնը և ոչ աղքատութիւնը, ոչ ուսում-գիտութիւնը և ոչ տգիտութիւնը, ոչ քաղաքը և ոչ գիւղը մեր ժողովրդին իր բարոյական ընկած դրութիւնից բարձրացնել, ազատել չեն կարող, ինչպէս հազարաւոր փաստեր ցոյց են տալիս, որովհետև «խլել և դէն են գցել այն միակ յուսոյ և հաւատի կարը, որին մարդիկ պաշտում և հաւատում են, և տեղը թողել դատարկ», ինչպէս նկատում է Մ. Թայիրեանցը, և «մարդը դէպի կորուստն է գնում իր զազանացած ամբողջ դատարկ հոգով»։

Եւ քանի որ ընդհանուր դրութիւնը այդքան ցաւալի է, քանի որ կրթվածներն էլ, կրթողներն էլ ընկած են և օրէ-ցօր աւելի և աւելի են ընկնում, ապա ինչ յոյսով կարող ենք սպասել, որ «կունենանք ազնիւ, իսկական հոգով կրթված մայրեր... և հայ բարեկիրթ հայրեր»։ Ո՞վ պիտի տայ մեզ այդպէս կրթված մայրեր ու հայրեր, կրթված դաստիարակներ, որոնք ապագայում կարողանային կրթել հասարակութիւնը և կամաց-կամաց հանել նրան այդ ցաւալի դրութիւնից։

Այս յոյսը ինքն ըստ ինքեան մի հակասութիւն է այն ցաւալի դրութեան, որի աւելի մեծ չափերով գոյութիւնը կրթվածների շարքերի մէջ Մ. Թայիրեանցն էլ չէ ուրանում։

Մենք դարձեալ կրկնում ենք, որ եթէ կամենում ենք ժողովրդի արտաքին կեանքը փոխել, նախ պիտի փոխվի նրա ներքինը։

Դա է վերածնութեան միակ միջոցը՝ մեր կարծիքով։

Մ. Դերձակեան

ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ Է ՕԳՏՎԵԼ

—

Գորիս, 1 օգոստոսի

Ազգի անցեալ ժողովրդական պատմական առաջադիմութեան վերաբերեալ տօնակատարութիւնները և յօբելեանները աւելի օգտակար դարձնելու համար, մարդիկ աշխատում են ընդհանրացնել այդ տօները, այդ յօբելեանները աւելի քան մատչելի դարձնել նաև գաւառացու համար, որով թերևս նշանակալից օրը ամբողջ ազգին հոգեպէս ուրախութիւն պատճառէ։

Նշանակալից տօնը, երբ նա կապված է ժողովրդի կուլտուրական առաջադիմութեան, վերածնութեան հետ, համայնական, սրբագործված մի նուիրական տօնախմբութիւն է։

Պատմութեան խոր մթութիւնից սկիզբն առնող հայը ունի տառերի գիւտի 1,500 և տպագրութեան 400-ամեակներ տօնելու։

Հայ ժողովուրդը տօնելու է այն օրվան յիշատակը, երբ նրա բըլբլացող լեզուն բաղդ ունեցաւ տառեր ունենալու, երբ նրա տաժանակիր ձեռագիր աշխատանքի վերջը հասաւ տպագրական մամուլի երես տեսնելով։

Մամուլը իր դերի մէջ լինելով, գրական մեր յարգելի գործիչները իրանց բարի և ազգօգուտ ծառայութիւններն են ուզում մատուցած լինել այդ մեծ տօների կատարմանը, որպէսզի մի գործ, մի մեծ գործ կատարվի, մի գնահատելի ձեռնարկութիւն առաջ տարվի, որով կարելի լինի ասել, թէ մենք մեր ազգային տօները սիրելի դարձրինք, անգնահատելի մեր այս կամ այն գործով, ձեռնարկութեամբ։

Ինտելիգենցիայի աշխատանքը անուրանալի է. ամեն օր կարդում ենք նրա այս ու այն նոր միտքը յօգուտ այդ տօների։

Խօսում են դպրոցական ֆօնդի և գրական շուրջը և բերում այն գեղեցիկ ակընկալութիւնները, որոնք ապագայում բաղդ կունենանք ձեռք բերելու և այլն։

Սակայն լուռ է հայ գաւառը. նրա ականջին կարծէք թէ նման տօներ իրանց ձայնը չեն հնչեցնում, իրանց անունը կորցրած են տօները գիւղացու համար։ Գիւղացին հետաքրքրվում է իր ձմեռվայ պաշարի պատրաստելով՝ նա իր գործն ունի, իր հոգսն ու նպատակն ունի։

Սակայն նա՝ գաւառը ունի մի փոքր, մի խեղճ ու անողոք դպրոց, դարերից սկսած մի զոհարան, ուր խնկարկվում են նրա երազ օրերի, ազնիւ ու վեհ ձգտումների համար մեր ամենարժէքաւոր, մեր անգնահատելի միայն զգացումները, ցանկութիւնները։ Այո, պէտք է որ չը մոռանան ընտրված մարմինները և գաւառի ցաւը. նրանց մնում է լսել ամենախուլ անկիւնի կարիքը, ձայնը, և մեր ընդհանուր կարիքից ձուլել մի նպատակ և իրագործել այն յօգուտ ամբողջ ազգի։

Առաջիկայ յօբելեանները մեր պարծանքի տօներն են, և ինչ արվելու լինի չը լինի, նախ մոռանալու չէ գիւղացու դպրոցը. պէտք է սկսել հիմքից, այն հիմքից, որտեղ կանգ են առնում ուսում, գիտութիւն, գրականագէտ և այլն։

Տուէք մեր դպրոցին նախ մի կանոնաւոր ծրագիր. մի ծրագիր, որով բաղդ ունենայ հայ ուսուցչութիւնը ասելու, թէ ինքը մի ընդհանուր գործ է կատարում, և վերանայ այն քաօսը, որը մինչև օրս գոյութիւն ունի, որը մեր իւրաքանչիւր ուսուցչի աչք ծակող առարկան է։ Տուէք մեզ միօրինակութիւն ինչպէս դպրոցական դասագրքերի, վարչական մարմինների և կազմերի վերաբերեալ, նոյնպէս և ապահովութիւն այս չարքաշ դասակարգի, որի անունը որքան սիրելի, բայց կեանքը, գոյութիւնը մինչև օրս նոյնքան խղճալի և ողորմելի է։

«Սոված հայ վարժապետ» դարձուածքը դարերից ի վեր տարել է հայ ուսուցչութիւնը և ներկայումս էլ տանում է. և եթէ տառերի գիւտի և տպագրութեան յօբելեանները չեն գալու վերացնելու նման դարձուածքներ, յօբելեանը կորցնում է իր նշանակութիւնը։

Գաւառացի հայ ուսուցչութեան փափագն է ունենալ դպրոցական մշակված ծրագիր՝ տեղական պայմաններին յարմար, ունենալ կանոնաւոր դասագրքեր, ունենալ վարչական մարմինների որոշ իրաւասութեան սահման և այլն։ Եւ այն բոլոր ակնկալութիւնները, որոնք կան մեր աչքի առաջ, պէտք է ամենազգոյշ և խոհուն ճանապարհով առաջ տանել, որպէսզի հիասթափութիւնից հեռու լինենք։

Ֆօնդերի թիւը վերջին ժամանակներում չափից անցաւ, սակայն առաջիկայ տօները իրանց թողած հետքով ճիշտ պատկերն են ներկայացնելու մեր սրտացաւ բոլոր տարրերի զգացման և ցանկութեան։ Եւ որքան աշխատանք է մնում թափելու, ջանալու, որ այդ տօները իրանց մեծութեան յարմար էլ անուն թողնեն, ընդհանուրիս պարծանք մնան նրանց յիշատակները ապագայում։

Թող գրիչը, սիրտը, խօսքը և գործը իրանց գեղեցիկ դերը կատարեն, և ամեն ինչ կը լինի, ամեն գործ կիսատ չի մնայ։

Սազանդարեան

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ՑԱՒԵՐԻՑ

—

Շուշի, 22 յուլիսի

Տարիներ առաջ մեր գիւղերը կառավարվում էին տանուտէրների, դատաւորների և գզիրների ձեռքով. 3—4 գիւղ միացած ընտրում էր իր տանուտէրը, իսկ ամեն մի գիւղ՝ իր դատաւորը, հարկահանը և գզիրը։ Սրանք ամենքն էլ ծառայում էին ժողովրդին ձրի, շրջակայում էին իրանց հաշւին, պահում էին շատ չնչին ռոճիկով մի գիւղական գրագիր՝ վարելու դատաւորական մատեանները և արձանագրելու նրանց արձակած վճիռները։ Ցաճախակի պատահում էր, որ գիւղական պաշտօնեաները ընտրվում էին անգրագէտ դասակարգից։ Առանց ռոճիկի ծառայող տանուտէրը, դատաւորը և գզիրը իրանց համարելով միամիտ, տգէտ և խաւար հասարակութեան տէրն ու տնօրէնը, իրանց օգտին ծառայեցնում էին ժողովրդին, վար ու ցանք անելու, խոտ հարելու, հունձ անելու, կալ կալսելու և փայտ կրելու։

Նրանց համար բացարձակ արգելք չը կար կնիքադրամ (փէչատ փուլի), տուգանադրամ, կաշառներ ստանալու խնդիրներում։ Եւ նրանք բացարձակ և գաղտնի կատարում էին զեղծումներ, կեղծիքներ, կաշառակերութիւններ՝ գործերին այս և այն ընթացքը տալով։ Լրանում էր 3 տարին և ամեն մի անհատ, կուլակ, հասարակութեան մէջ ճարպիկութիւն ունեցող՝ աշխատում էր իր ձեռքը ձգել տանուտէրական պաշտօնը։ Թողնելով տանուտէրութիւնը, անհատը արդէն կամ ձեռք բերած էր լինում երկու յարկանի տուն, կամ հարստութիւն և կամ մեծ տնտեսութիւն։ Անկանոնութիւնների, զեղծումների, կեղծիքների, կաշառակերութիւնների և զանազան հարստահարութիւնների առաջը ոչնչով չէր առնվում, որովհետև մարդիկ ծառայում էին ձրի, շրջակայում էին իրանց հաշւով, պետական իշխանաւորների հրամանները կատարում էին առանց որևէ վարձատրութեան։

Վերջին տարիներս, գիւղական գործերը կարգաւորելու և մի շարք անկանոն գործերի վախճան դնելու համար, կարգադրվեց, որ բոլոր գիւղական տանուտէրները և դատաւորները ռոճիկաւոր լինեն։ Որպէս զի աւելի կանոնաւորութիւն լինի, 2 կամ 3 տանուտէրութիւն միացրին և դարձրին մի տանուտէրութիւն։ Տանուտէրերին և դատաւորներին տրվեց նաև մի գրագիր և 2—3 սուրհանդակ։ Սրանց համար սահմանված ռոճիկը դարձեալ ձգվեց գիւղական ժողովրդի վրա, այնպէս որ ամեն մի հասարակութիւն տանուտէրի, դատաւորների, գրագրի, սուրհանդակների, գիւանական և գրասենեակի ծախք վճարում է տարին մօտ 2 հազար րուբլի։ Վճարելով գիւղացիների ուժերից վեր այդ խոշոր գումարը, այնուամենայնիւ նրանց կառավարական եղանակը ոչնչով չը բարւոքվեց, չը փոփոխվեց, աւելի առաջ չը գնաց։ Նորից շարունակվում են նախկին կնքադրամը, կաշառակերութիւնները և զեղծումները առաւելապէս զինւորագրական գործերում։